

Appelsiini

Citrus sinensis

ALKUERÄMAA: Kiina ja Kaakkois-Aasia

TYYPPI: Pieni puu

KORKEUS: Jopa 8 m

✚ Ravintokasvi

✚ Lääkekasvi

✚ Muu hyötykasvi

✚ Kauppakasvi

Lasillinen tuoretta appelsiinimehua on virkistävä ja herkullinen tapa aloittaa uusi päivä ja myös ravitseva, kehon C-vitamiinivarastoja täydentävä juoma. Sitrushedelmien hyödylliset ominaisuudet on tunnettu vuosisatoja, mutta vain harvat ovat kertoneet niistä. Kun James Cook lähti purjehtimaan kohti Tyyntämerta, tehtiin historiaa ja englantilaiset saivat pilkkanimen "limey"- sitrushedelmien ansiosta.

Kuva 1 LAIVASTON SYMBOLI. HM Bark Endeavour, on Britannian merihistorian symboli.

MERISAIRAUS

Vuonna 1769 maorikalastajat meloivat kanooteillaan Raukawalla, tuottoisilla vesillä, jotka virtasivat Te Ika a Mauin ja Te Waka a Mauin (Uuden-Seelannin ja Pohjois-Eteläsaaren) välissä. He havaitsivat horisontissa oudon näyn: se oli 30 metriä pitkä kolmimastoinen purjealus, entinen hiililaiva, joka purjehti Britannian kuninkaallisen laivaston lipun alla kanuunoin varustettuna. Kun laiva eteni salmen läpi, sen kokkaan maalattu tuli näkyviin: **HM Bark Endeavour**.

Laivassa oli kapteeni James Cook (Raukawansalmi nimettiin myöhemmin uudelleen hänen mukaansa), 94 matkustajaa ja miehistö. Tuon ajan laivoista poiketen kahta lukuun ottamatta kaikki oli terveitä kuin pukki.

Vaatimattomissa oloissa kasvanut yorkshirelainen kapteeni Cook oli taitava merimies, tiukka kurinpitäjä ja nerokas navigoija. Hän oli jo saavuttanut mainetta kartoittamalla osan Kanadasta, kun hän vuonna 1768 purjehti Etelä-Amerikan ympäri Tahitille, Uuteen-Seelantiin ja Australian itärannikolle ja kartoitti uusia vesiä vähän alle kolme vuotta kestäneellä matkalla. Hänen uusia uria aukova reittinsä (hänellä oli tapana nousta maihin eteläisin Tyynenmeren jokaisen vähänkin isomman saariryhmän kohdalla) kumosi teorian, että Terra Australis oli yhtä valtavaa mannerta. Cook osoitti vääräksi myös ajatuksen, että laivaelämään kuului väistämättä sairastuminen "tutkimusmatkailijan

tautiin" eli keripukkiin¹. Cook teki kaksi muuta historiallista matkaa sairastumatta, mutta sai surmansa kahakassa Havaijin alkuasukkaita vastaan. Elämä HM **Bark Endeavourilla** ei ollut niin hirveää kuin kirjoissa kerrotaan. (Samuel Johnsonin mielestä merimiehen olisi parempi olla vankilassa, koska siellä on enemmän tilaa, parempi ruoka ja "tavallisesti parempaa seuraa" eikä hukkumisvaaraa.) Laivassa vallitsi kuitenkin säntillinen järjestys. Kannen alla työskenteli miehiä, joista oli painostettu mukaan, ja kannella eliitti, joka piti huolen takilan toiminnasta. Cookin ensimmäiselle matkalle tuli mukaan kaksi kuuluisaa tutkijaa: kasvitieteilijät David Solander ja Joseph Banks. Cook vannotti heidät kaikki noudattamaan tarkkaa hygieniää ja syömään säännöllisesti (aterioihin kuului mahdollisuuksien mukaan kaalia, *Lepidium oleraceum*, jota alettiin kutsua "Cookin keripukkiheinäksi").

Kuva 2 Tahiti

Cook antoi miehistölleen syötäväksi sitrushedelmiä ja hapankaalia, kuten Britannian laivastoon kuulunut James Lind oli kehottanut. Vaikka kaikki eivät palanneet kotiin (56 miestä astui laivasta Plymouthissa vuonna 1771, mutta kolme Banksin palveluksessa ollutta taiteilijaa menehtyivät merellä), nämä keinot pelastivat suurimman osan miehistöstä keripukin tuhoilta.

¹ <https://fi.wikipedia.org/wiki/Keripukki>

Kuva 3 Uusi-Seelanti

Keripukki oli osoittautunut 1600-luvun kauppalaivojen merimiehille suuremmaksi kiroukseksi kuin merirosvot tai huono sää. Ensimmäisiä oireita olivat ihon tummat täplät, hampaiden irtoaminen ja verenvuoto. Nämä olivat kohtalokkaita merkkejä siitä, että soluja toisissaan kiinni pitävä sidekudos alkoi hajota kollageenin tuhoutumisen takia. Tuskallinen kuolema seurasi muutaman päivän kuluttua.

Kuva 4 Terra Australis

Sairaus ei koetellut pelkästään merenkulkijoita, jotka olivat vankeja laivoissaan ja joutuivat tulemaan toimeen suolalihalla ja kekseillä kuukausia tai vuosia. Kreikkalainen lääkäri Hippokrates mainitsi arvoituksellisen sairauden kirjoituksissaan. Kun katolinen kirkko kävi ristiretkillä "pyhää sotaa" muslimeita vastaan vuodesta 1096 alkaen, yksi kristittyjä piinaavista sairauksista oli keripukki.

Keripukki esti pitkät meritse tehtävät tutkimusretket.

Portugalilaisen Vasco da Gaman merimatka Intiaan vuonna 1497 oli vähällä keskeytyä siihen, että koko miehistö sairastui keripukkiin.

”Monet miehistämme täällä sairastuivat”, hän kirjoitti lokikirjaansa ennen kuin nousi maihin Afrikan itärannikolla ja hankki vaihtokauppoja tekemällä tuoreita appelsiineja. ”Se miellytti armollista Jumalaa niin paljon, että - - kaikki sairaat saivat terveytensä takaisin, sillä paikan ilma oli hyvä.”

Maininnan hyvästä ilmasta voi sivuuttaa, sillä da Gama tajusi sitrushedelmien sisältämän C-vitamiinin arvon. Kun miehistö seuraavan kerran sairastui, ”kapteeni lähetti miehen hakemaan rannalta appelsiineja, joita sairaat kovasti tahtoivat”. Da Gama menetti yli puolet miehistöstään keripukin takia, mutta parannuskeinon löydettyään hän ilmeisesti piti tiedon salassa. Vuonna 1593 englantilainen kapteeni Richard Hawkins vetosi ”jotakuta oppinutta kirjoittamaan siitä [keripukista], sillä se on kulkutauti merellä ja merenkulkijoiden tuho”. Eräs edinburghilainen herrasmies, joka nousi ensimmäiseen laivaansa kirurgin apulaisena vuonna 1739, oli tehtävänsä mittainen.

Kuva 5 Joseph Banks

James Lind selviytyi ensimmäisestä virkamatkastaan, joka suuntautui välimerelle ja sieltä Länsi-Intian saaristoon.

Toimiessaan kirurgina HMS Salisburyllä vuonna 1747 hän kokeili erilaisia keripukin parannuskeinoja. Hän valitsi 12 sairasta merimiestä

koekaniineiksi ja antoi heille ruoan lisäksi valkosipulia, sieniä, piparjuurta, omenaviiniä, merivettä, appelsiineja ja sitruunoita. Sitruushedelmiä saaneet toipuivat melkein hetkessä, ja tästä Lind sai materiaalia tutkielmaan, jonka hän kirjoitti vuonna 1753. Hänen suosituksiensa kulkeutuminen laivaston hierarkian läpi kesti aikansa, mahdollisesti siksi, että hän oli arvellut taudin syiksi myös huonoa ilmanvaihtoa, liian suolaista ruokaa ja kylmästä ilmastosta johtuvaa "hikoilun estymistä".

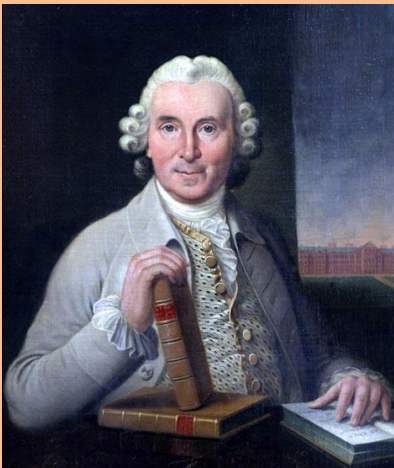

Kuva 6 *Lepidium oleraceum*

Muutama vuosi Cookin kuoleman jälkeen lapset laulelivat runoa "Appelsiineja ja sitruunoita", joka tunnetaan nykyäänkin:

APPELSSIINEJA JA SITRUUNOITA,
SOITTAVAT ST. CLEMENTIN KIRKONKELLOT.
OLET MINULLE VELKAA VIISI KILLINKIÄ,
SOITTAVAT ST. MARTININ KIRKONKELLOT.
KOSKAS MAKSAT NE TAKAISIN,
SOITTAVAT OLD BAILEYN KIRKONKELLOT.
KUNHAN TÄSTÄ RIKASTUN,
SOITTAVAT SHOREDITCHIN KIRKONKELLOT.

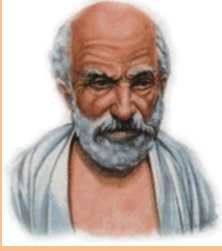
Tämä kenttälöru, joka päättyi jono viimeisen lapsen mestaamiseen leikisti, oli makaaberi viittaus Lontoon julkisiin hirttäjäisiin. Todellisuudessa appelsiinit ovat peräisin idästä (**sinensis** tarkoittaa 'kiinalaista') ja sitruunat tiettävästi Luoteis-Intiasta. Sitrushedelmät olivat ja ovat edelleen yksi trooppisten ja subtrooppisten alueiden tärkeimmistä hedelmistä. Niihin kuuluvat esimerkiksi pomeranssi (**C. aurantium**), appelsiini (**C. sinensis**), sitruuna (**C. limonium**), mandariini (**C. reticulata**), greippi (**C. paradisi**) ja limetti (**C. aurantifolia**). Halventava nimitys "limey" tarkoittaa Britannian laivastoon värvättyjä, jotka eivät Cookin aikojen jälkeen koskaan lähtenyt merille ilman limettejä. Niiden hapan mehu pilasi hampaat, mutta limetit säilyivät kauemmin kuin appelsiinit ja pitivät keripukin loitolla

Kuva 7 James Lind

**Puu kantaa hedelmää vuoden ympäri,
Sitä koristavat kukat ja kypsät ja raa'at
Hedelmät, kaikki samaan aikaan.**

Theophrastos noin 371-287 eKr.

Kuva 8 Hippokrates

Kalifornialainen unelma

Sitruhedelmät saapuivat Eurooppaan ajanlaskumme ensimmäisellä vuosisadalla. Vuonna 1873 kolme appelsiinipuuta tuotiin Brasiliasta ja istutettiin Kalifornian Riversideen. Ne tuottivat hedelmiä viiden vuoden kuluttua (ainakin yksi niistä vielä sata vuotta myöhemmin) ja loivat perustan Yhdysvaltojen appelsiiniteollisuudelle. Sitrus on yhdysvalloissa kolmanneksi suosituin maku, ja siksi siellä juodaan joka vuosi 16,6 litraa sitrusmehuja asukasta kohti. Suosituimmat maut ovat suklaa ja vanilja

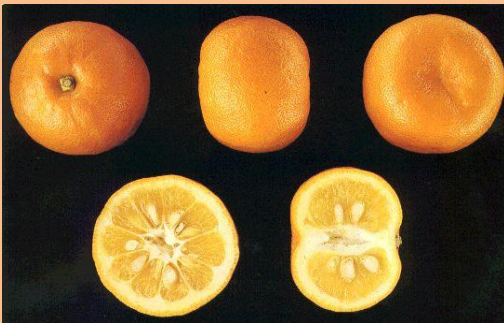
Kuva 9 Vasco da Gama

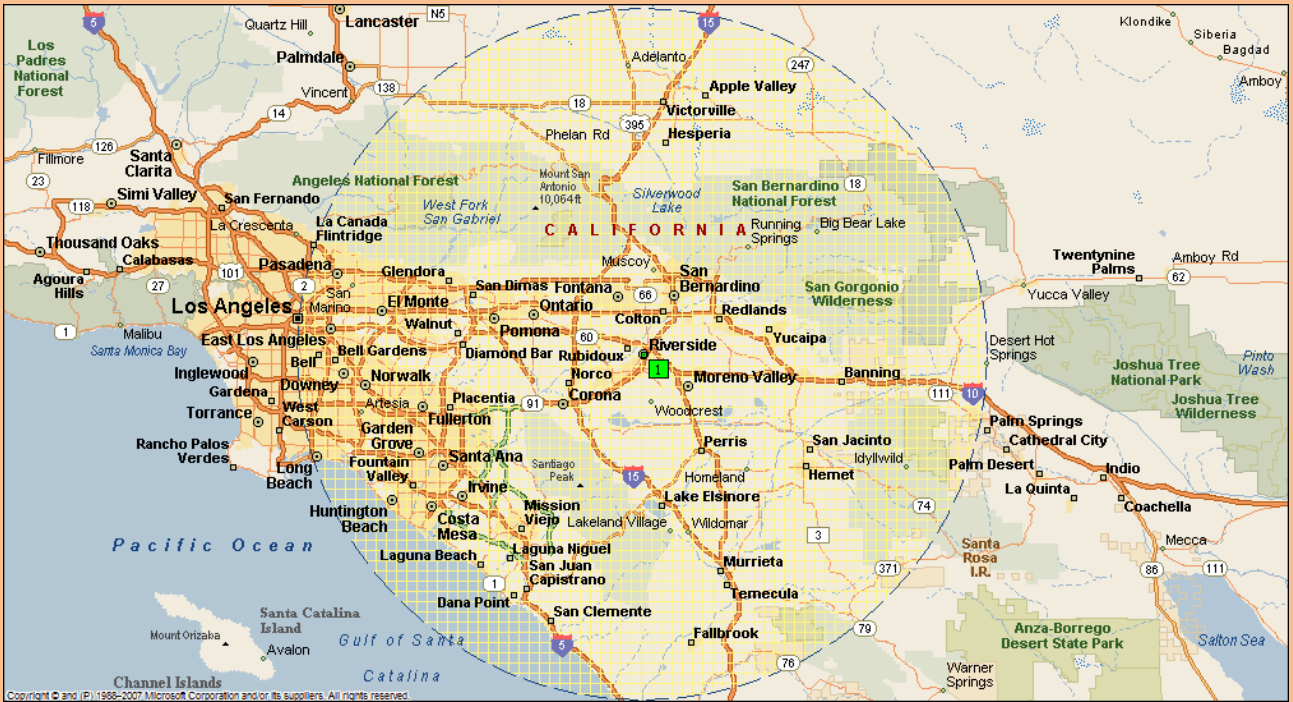
Kuva 10 Richard Hawkins

Kuva 11 HMS Salisbury

Kuva 12 pomeranssi

Kuva 13 Kalifornia Riverside

Kuva 14 Brasilia